

suurt M

11

Ferdinand Esen M

# JOHANNES KAIS OPETAJATE ETTEVALMISTUSEST

Kui Eesti Vabariik oli 1920. aasta alguseks iseseisva riigina loodud ja püsima jäänud, tuli noorel riigil pakilise ülesehituse hulgas üles ehitada ka oma koolisüsteem, eelkõige aga rahvuslik algkool kui kogu rahvahariduse ja kodanikukasvatuse alus. Vana tsaariaegne kool oli oma põhialustes selleks kõlbmatu; uus kool tuli luua uutel pedagoogilistel ja koolikorralduslikel alustel. Selles osales aktiivselt ka Johannes Kais, kes oli Maailmasõja keerises Venemaale sattunud ja 1920. aastal Eestisse opteerunud.

Millistest seisukohtadest lähtus J.Kais? Töötades Haridusministeeriumis riiginõunikuna võttis ta koos F.V.Mikkelsaare ja E.Martinsoniga (Murdmaa) osa uue kooli aluste rajamisest. Hiljem, Võru Opetajate seminari direktorina ja Eesti Opetajate Liidu teadusliku sekretärina suunas Kais Eesti algkooli arenemist ja ühtlasi, ka Opetajate ettevalmistamist uuenduspedagoogika alustel ning vaimus. J.Kais kinnitas hiljem, 1936.a. Soome-Ugri kultuurikongressil selle kohta, et siis ei olnud meil kasutada mingeid valmis vorme ja eeskujusid, et pidime hoolega jälgima uusi kasvatusteaduslikke voolusid kogu kultuurimaailmas, et luua omapärast eesti kooli ("Kasvatus" 1936, nr.5). Ja selleks oli vaja koolitada ka vastavaid Opetajaid. Oma kõnes Võru Seminari avamisel (13. märtsil 1921) lausus Kais, et sellel noorel pedagoogilisel õppeasutusel, selle kollektiivil on tõsised ülesanded olla tulevaste Opetajate juhtijad ja kasvatajad. Selleks peab aga endale selgeks tegema selle töö sihid ja eesmärgid ning nende saavutamiseks valima õigemad teed. Seejuures rõhutas Kais õppeviisi tähtsust, viidates isetegevuslikule suunale ja töökooli ideele. Ta pidas vajalikuks Opetajate ettevalmistust korraldada uuenduspedagoogika vaimus, et Opetajaid ette valmistada töötamiseks töökoolis (vt "Haridus" 1989 nr.8).

J.Kais suunaski Võru Opetajate Seminari uuenduspedagoogika tee.

Oma raamatu "Isetegevus ja individuaalne tööviis" (Võru, 1935) eessõnas iseloomustab Kais kooli kui elavat organismi, kui sotsiaalse organismi lahutamatu osa, mis areneb koos ühiskonnaga. Kool ei või tarduda, ta peab arenema evolutsiooniliselt, mitte revolutsioonilist teed mööda. (Seda mõtet avaldas Kais juba oma 1921.a. 13. märtsi kõnes.) Kuid kooli mahajäämuse tõttu ühiskonna arengust on kooli uuendus nõud vajalik, nendib ta. Kooli uuenduse keskseks probleemiks peab Kais õpilaste isetegevuse põhimõtet õppe- ja kasvatustöös: Opetaja jätku võimalikult küllaldaselt ruumi õpilase isetegevusele, kus see on võimalik. Kuid isetegevust

ei saa käsitleda lahutatult individuaalsuse põhimõttest. See aga eeldab õpilase individuaalset tundmaõppimist. Käis rõhutab, et iseseisva Eesti haridusideaaliks on teovõimeline ja teotahteline demokraatlik riigikodanik - isiksus. Individuaalsed ja sotsiaalsed väärtused on isiksuse kaks külge, mis teineteist täiendavad, ja ainult isiksusena saab inimene <sup>alla</sup>ühiskonna täisväärtuslikuks liikmeks. Selle kasvatamisele ongi suunatud isetegevuse ja individuaalne tööviis. Aga selliseks kasvatus- ja õppetööks tuleb õpetajaid ette valmistada. Et kasvatada isiksusi, peab ka õpetaja ise olema isiksus, s.o. saama ka ise vastava koolituse. Aastaid hiljem (vt 1938.a. nädaliku "Kooliuuenduslane") pidas Käis veel vajalikuks üksikasjalikumalt käsitleda isetegevuse pedagoogilis-psühholoogilisi aluseid, pidades silmas õpetajaid, kellele need küsimused ei olnud ilmselt veel küllal daselt selged. Selle põhjuseks pidas ta õpetajate nõrka pedagoogilis-teoreetilist koolitust.

Kooliuuendustöö algas juba iseseisva riigi algaastatel. Kõigepealt algas see demokraatliku rahvusliku koolikorralduse rajamisest ühtluskooli põhimõttel (memento Avalikkude algkoolide seadus - mai 1920), millele sisuliseks täienduseks lisandusid ~~kohe~~ lapsepsühholoogiale tuginevad uuenduspedagoogika põhimõtted. 1920. aastatel levis eriti üldõpetus; 1930. aastatel hoogustus töökooli põhimõtetest kantud isetegevuslik-individuaalne tööviis, mis Eestis omandas J. Käisi propageeritud tööjuhatuste menetluse vormi.

Hoogsam kooliuuendustöö algaski 1930. aastaga. Selleks ajaks olid õpetajate seminarid oma esimesed lennud juba andnud, ja see andis ka tooni kogu koolielule. Võru Seminaris, mis oli kujunenud kooliuuenduse koldeks, saatus oli selleks ajaks juba otsustatud. Tähtsamad <sup>uuendusi</sup>probleemid, mis siis seisid uuendustöös, olid individuaalne tööviis ja tööjuhatuse menetlus, jätkus üldõpetuse arendamine, aktualiseerus õpilaste omavalitsus. Suure tõuke kooliuuendusliikumisele andis 1930. a. suvel Tallinnas korraldatud ülemaaline kooliuuendusnädal rohketel loengute, näidistundide ja rikkaliku koolinäitusega, mis olid suunatud uute tööviiside evitamisele. Suure osa sellest täitsid Võru Õpetajate Seminaris tehtud tööde ja kogemuste üldistamine. Muide, Käis seejuures ei absolutiseeri oma meetodit kui ainukest võimalikku. Ta soovitas tundmaõppida ka teisi süsteeme, nagu nt. Dalton-plaani, Decroly-plaani, kuid hoiatas nende eeskujude lihtsa kopeerimise eest. Käisi järgi võib iga meetod olla omal kohal õige, kuid tingimusel, et see annab õpilasele ikkagi võimaluse iseseisvalt, vastavalt oma võimetele, töötada ja õppida.

Suur vaidlus tekkis 1920ndatel aastatel ja jätkus veel 1930ndate aastate esimesel poolelgi selle ümber, kuidas algkooli õpetajaid ette valmistada. Eelmisest sajandist oli meil näiteid seminaride kui koolmeistrite ettevalmistuse asutuste kohta (memento Ataste, Jädivere, Kuuda, Paslepa, Valga, Tartu I, Tartu Hollmanni, Kaarma, Tartu venekeelne Seminar). Nende kõrval veel kihelkonna- ja linnakoolid seda ülesannet aitasid olulisel määral täita. Vabariigi algusaastatel võtsid radikaalsemad haridusjuhid suuna maksuta õpetajate seminaridele, mis aga pidid vastama hoopis uutele nõudmistele. Nii seadustati 1920. aastal Eestis viis õpetajate seminari (Tallinna, Tartu, Rakvere, Võru, Läänemaa seminar). Samal ajal piilusid mõned haridustegelased välismaade poole, et sealt vastavat eeskujuleida. Tegelikult katsetati eri maadel erinevaid mooduseid, suures enamuses küll õpetajate seminare; mõnel pool aga, nt Saksamaal (Preisimaal) keskkoolile rajanevat paariaastast pedagoogilist koolitust, mida nimetati pedagoogiliseks instituudiks või isegi akadeemiaks.

J.Käis võttis selle küsimuse kohta kohe vaidluse hakul sõna, ta esines juba väljakujunenud õpetajate seminaride poolt ja nn õpetajate instituutide vastu ("Kasvatus" 1922, nr.10). Ta kinnitas, et 6klassilisele algkoolile põhjanevad 6klassilised õppemaksuta seminarid kujutavad endast tõsist investeeringut rahva tulevikku. Need kindlustavad, et rahva paremad pead ei pea majanduslike takistuste tõttu kõrvale jääma meie noorsoo kasvatamisest ja õpetamisest. Seminaride vastased väitsid, et seminari astuvad lapsed väga noorelt, kuid neil ei ole veel välja kujunenud kindel kutsevaliku soov ja see võib kergesti muutuda. Käis aga väitis, et mida rohkem aega viibib noor õppeasutuses, mille eesmärgiks on õpetajate ettevalmistus, seda kindlamini võtab ta omaks püüde saada ja jääda õpetajaks. Pedagoogiliseks ettevalmistuseks on vajalik kindla teadusliku aluspinna loomine kasvatusteaduses ja lastepsühholoogias, millega peab kaasnema laste vaatlus seminari oma katsekoolis. Seda aga pedagoogilised instituudid (hiljem pedagoogiumideks nimetatud) ei suuda anda. Algkooliõpetajate ettevalmistamisel on suur tähtsus selliste vajalikel oskuste omandamisel, nagu laulmine, muusika, käsitöö, joonistamine, mida kaheaastases instituudis ei suudeta omandada. Käisi arvates kolbakS pedagoogiline instituut (5a keskkooli + 2a) ehk keskkooliõpetajate ettevalmistamiseks, nagu seda oli omal ajal Šelaputini instituut Moskvast (Muide, seal oli õppinud ka pedagoogiumide peamine kaitsja A.Kuks).

J.Käisi seisukohtade vastu esines A.Kuks oma ettekandes

Üleriigilisel õpetajate päeval (27.juulil 1922) teemal "Algkooli õpetajate kutseline ettevalmistus". Ta väitis, et seminaride näol on tegemist ebaõnnestunud katsega ühendada üldhariduse (s.o/ keskhariduse) andmist kutsehariduse andmisega. Selle väite kinnituseks toob ta arve, millest nähtuvat, et seminaris on 5/6 tunde pühendatud üldhariduse omandamisele ja ainult 1/6 tundidest pedagoogilisele ettevalmistusele. Seega ei suutvat seminar anda nõutavat pedagoogilist ettevalmistust. Pealegi on seminarid riigile kallid, kurdab ta. Maksuta koolina meelitas seminar sinna vaesema rahvakihi lapsi, mis rikkuvat tasakaalu hariduse alal. Seejuures esitas A.Kuks oma võrdlevad arvestused nii ainetundides kui ka majanduslike kulutuste osas seminari ja pedagoogiumi kohta, mis hiljem J.Käisi poolt ümber lükati. Seminaride kaitseks astus välja ka J.Tork, kes oma üksikasjalikus avalikus kirjas A.Kuksile vaidlustas kõik Kuksi väited ("Kasvatus" 1922, nr.33/34). J.Torki sulest ilmus 1925.a. ka eri brošüür seminaride kaitseks. Ka VII õpetajate üldkongress 1925.a. asus seminare pooldavale seisukohale, kuid pidas võimalikuks katsetada ka ühe instituudiga.

Mõneks aastaks vaibus vaidlus seminaride ja pedagoogiumide ümber, kuid sootuks ei lõppenud. 1927. aastal tõstis haridusminister J.Lattik uuesti päevakorrale õpetajate seminaride sulgemise, põhjendades seda nende õppeasutuste suure kulukusega ja ka õpetajate "ületootmisega". Ta pidas vajalikuks alustada seminaride sulgemist just Võru seminarist, nii et sellele järgneksid hiljem teised seminarid ja järele jäänuksid siis Tallinna ja Tartu pedagoogium. Selle kavatsuse vastu astus argumenteeritult välja J.Käis ("Postimees" 1927, nr.337; "Rahva Sõna" 1927, nr.129). Seminare kaitses kindlalt ka Haridusministeeriumi I riigikoolinõunik (tegelikult ministri abi) F.V.Mikkelsaar. J.Lattiku lahkumisega ministri kohalt see probleem jällegi vaibus mõneks aastaks. Aga 1928. aastal oli Tallinna Õpetajate Seminar moodustatud ümber kuhmandatud kutse-, alg- ja täienduskoolide õpetajate pedagoogiumiks.

Valiku tegemine seminaride ja pedagoogiumide vahel tõsteti uuesti teravalt päevakorrale 1930. aastal, kui haridus- ja sotsiaalministriks oli J.Hünerson. A.Kuks, kes ei jäänud rahule sellise pooliku lahendusega, mille kohaselt kuul Tallinna seminar otsustati ümber kuhmandada pedagoogiumiks, kuid teised seminarid jäid siiski püsima, avaldas üsna resoluutselt kolava pealkirjaga artikli "Kas pedagoogium või seminar?" ("Päevaleht" 1930, nr.129). Ta kordas seal oma varem toodud väiteid seminaride vastu ja pedagoogiumide poolt. Sel puhul ilmus J.Käisi pikem, küsimust igakülgsest analüüsiv kirjutis "Algkooliõpetajate ettevalmistuse pedagoogilised ja

sotsiaalsed alused" ("Kasvatus" 1930, nr.5). Kõis nendib seal, et õpetajate ettevalmistus on kogu rahvahariduse probleemi tuum ja selle õige lahendamine on võimalik ainult kindlail pedagoogilistel ja sotsiaalsetel alustel. Hoopis vähema tähtsusega on siin puhtmajanduslikud kaalutlused, ~~ja sotsiaalsed alused~~. Algkooli õpetaja peab tundma lapse hingeelu, tema arenemist ja huve, oskama ka ise lapsepärastel mõelda, seisma hingeliselt lähedal keskkonnale, kus laps elab. Kõis kinnitab, et õpetaja isiksuse kasvatame ainult siis, kui ta pikemat aega harjub oma elukutse mõtete ja ülesannetega, kui teda mõjutame oma elukutse suunas. Autor avaldab veendumust, et igast normaalsete vaimuannetega noorest võib saada täiesti kõlblik kasvataja otstarbekohase pedagoogilise ettevalmistuse kaudu pikema aja (5-6a) vältel. Tehakse ju seminari vastuvõtul valik. Seepärast peab ~~ka~~ <sup>Kõis</sup> algkooli lõpetanute noorte vastuvõtmist täiesti õigustatuks. Aga keskkoolist pedagoogiumi tulnud noored on võõrdunud algkooli vaimust; nendega tuleks uuesti läbi töötada kogu algkooli kursus. Seepärast loeb ta igasuguse alueta olevaks A.Kuksi nõude lahutada <sup>siin</sup> üldharidus kutseharidust. Algkooli õpetajale on kõik üldhariduslikud ained kutseained. ~~Et~~ <sup>Meie</sup> algkoolide tase on tublisti tõusnud, see tähendab, et seminarist tulnud õpetajad on tasemel. Edasi näitab Kõis, et seminarid ei olegi kallimad kui teised kutsekoolid (iga õpilase kohta) ja ~~ise~~ <sup>isegi</sup> kui gümnaasiumid. Lõpuks kirjutab ta: "Meil on moeks otsida eeskujusid välismaal iga uue ettevõtte puhul. Muidugi on asjasse süvenemine ja sellega tutvumine ka välismaal vajalik ja kasulik, aga meil satutakse kergesti ka ühekülgssusse, võttes ilma kriitikata eeskujuks kõike, mis ka juhuslikult välismaal nähtud...selle asemel et oma pea tööle rakendada ja asju nii korraldada, nagu meile siin õige ja vajalik" (samal, lk.236). Kui väga tänapäevaseks see kõlab!

Järsk pööre tuli 1930.a. kevadel. Valitsuse otsusega suleti Võru seminar, ja kaks aastat hiljem ka Läänemaa, Rakvere ja Tartu seminar. Nende õpilased suunati seminarikursust lõpetama Tallinna ja Tartu pedagoogiumi. Riigikogu võttis 1931. a. mais vastu Pedagoogiümide seaduse, mis asendas 1928.a. pedagoogiümide seadust.

(Olgu siinkohal märgitud ka see fakt, et sellel ajal suri seminaride kindel kaitsja ministeeriumis F.V.Mikkelsaar.)

Mõne aasta kogemuste varal sai selgeks, et pedagoogiümide ei õigusta end algkooliõpetajate ettevalmistusel, et J.Kõisi ja teiste pedagoogiümide idee kritiseerijate argumendid osutusid paikapidavateks. Vahepealsetel aastatel oli haridusminister N.Kann, kes oli ka üks seminaride vastaseid ja

pedagoogiumide pooldajaid, muutunud ühtluskooli lõhkuva koolireformiga niivõrd ebapopulaarseks, et ta 1936. aastal vabastati ministri kohalt. Haridusministriks määrati kolonel A. Jaakson (kunagise Tartu II seminari kasvandik), kes püüdis siluda oma eelkäija ebapopulaarsete sammude tagajärgi. Minister Jaaksoni "ajal" asutati 1937. aastal uuesti õpetajate seminarid, mis sellekohase seaduse järgi (RT 1937, 46) olid kõrgema astme kutsekoolid algkooliõpetajate ettevalmistamiseks. Seminarid olid nüüd nelja-aastase kursusega; neisse võeti üldiselt vastu progümnaasiumi ja reaalkooli või sellele vastava kutsekooli haridusega noori eelnevate <sup>+</sup> katsetega. Õppeainete hulgas oli ~~X~~ peale pedagoogilise ja metoodiliste ainete ka üldhariduslikke aineid, nagu eesti keel, matemaatika, loodusteadus, füüsika, maateadus, ajalugu, kodanikuõpetus, võõrkeel, laulmine ja instrumentaalmuusika, käsitöö, võimlemine jm. Seminar oli õppemaksuga õppeasutus, kus olid ~~ette nähtud~~ ka õppemaksust vabastamise ja stipendiumi saamise võimalused.

Nii leidis algkooli õpetajate ettevalmistuse ~~küsimus~~ neis tingimustes otstarbekohasema lahenduse.

Väga olulist tähtsust omistas J. Käis õpetajate edasiharimisele. Õpetajate koolitus ei piirdu J. Käisi käsituse järgi mitte ainult õpetajate ettevalmistusega seminaris või mõnes muus õppeasutuses, vaid õpetaja peab end pidevalt täiendama, kas täienduskursustel või iseseisvalt vastava kirjanduse najal või siis mõlemaid võimalusi ~~koos~~ ära kasutades. Õpetajate täiendusharimine oli eriti ~~oluliselt~~ tähtis sel ajal, kui toimus uue ~~demokraatliku riigi~~ rahvusliku kooli ülesehitamine, selle suundumine vanalt koolilt uuenduspedagoogika teele.

Õpetajate edasiharimise küsimustega tegeles J. Käis aktiivselt juba ~~olles~~ Võru Seminari direktoriks <sup>na</sup>. Ta oli neil aastail sagedane esineja ja lektor õpetajate täienduskursustel, pedagoogilistel ja kooliuuenduslikel nädalatel ning õpetajate päevadel (vt ~~X~~ "Võru Õpetajateseminar" Võru, 1936, lk. 266-268). Eriti aktiivseks ja ühtlasi süstemaatiliseks muutus Käisi tegevus sel alal 1930. aastast peale, pärast VÕS sulgemist ja tema asumist Eesti Õpetajate Liidu teadusliku sekretäri kohale. Sellel ametikohal kuulus Käisi ülesannetesse just õpetajate edasiharimistöö korraldamine. Üks suuremaid ja suundaandvaid üritusi, kus Käis aktiivselt osales, oli kasvatusteadusliku nädala ja kooliuuenduse näituse korraldamine 1930. aasta augustis Tallinnas. J. Käis pidas siin avaloengu teemal "Missugustel aladel eriti vajame uuendatud tööviise?", rõhutades seejuures

õpilaste iseseisva töö tähtsust. Rikkalikul kooliuuenduslikul näitusel paistis silma äsja suletud VÕS uuendusmeelne pedagoogiline looming (vt ~~ülevaade~~ "Kasvatus" 1930, nr.10). *le*

Algkooliõpetajate edasiharimise tööd organiseeris sel ajal peamiselt Eesti Õpetajate Liit. Nüüd langes selle töö tegelik korraldamine EÕL-s J.Käisi õlgadele. Ta püüdis seda tööd seada süstemaatilisele alusele: koostas EÕL täienduskursuste ja pedagoogiliste nädalate kavad ja koordineeris kohapealsete õpetajate päevade korraldamist. Käis oli õpetajate täienduskursuste ja pedagoogiliste (kooliuuenduslike) nädalate (päevade) sagedane juhataja ja alatine lektor. Nende ürituste korraldamise kulude ja lektorite tasu katteks andis ~~Siis~~ Haridusministeerium EÕL-le toetust, mis aga minister N.Kannu ajal ära lõpetati. *comes*

~~Peale kursuste ja kooliuuenduspäevade~~ esines Käis tihti *Ka* kohalikel õpetajate päevadel ja kohalikes õpetajate ühingutes. Tema ettekanded käsitlesid lapsepsühholoogiat, üldõpetuse ja töökooli meetodeid, samuti hariduspoliitika aktuaalseid küsimusi; ta andis ise näidistunde ja juhtis õppekäike loodusesse. *d*

Arvestades õpetajate kasvavat huvi kooliuuenduse vastu, otsustas J.Käis organiseerida EÕL-i pedagoogilise toimekonna juures kooliuuendusrühma. Ta avaldas selle kohta üleskutse "Õpetajate Lehes" (1932, nr.45), kus kutsuti kaasa töötama kõiki noori ja vanu, kes on õppetöö uuendamise poolt kaasaegse pedagoogika põhimõtetel. Käisi ettepanekul avati 1932. aasta jaanuaris "Kasvatuses" kooliuuendusrühm, mida ~~ta~~ ise toimetas ja kus jagati kooliuuenduslikke töönäiteid ning juhiseid. Kooliuuendusrühma liikmete arvu kasvades hakati 1933.a *al* detsembrist välja andma selle rühma bulletaani "Kooliuuenduslane", mida levitati "Õpetajate Lehe" lisana. *Bulletaani* Selle vastutavaks ja tegevtoimetajaks oli samuti J.Käis. Õpetajatele pakuti selle veergudel võimalust ~~oma~~ *avaldada* mõtteid kooliuuenduse küsimustes, nagu individuaalse tööviisi, õpilaste omavalitsuse, üldõpetuse ~~j.t. aladel~~ *kohta* vahetada. Selles bulletaanis ilmus rohkesti tööjuhendeid ja toodi praktilisi näiteid üksikute teemade käsitlemise kohta. Lisaks tutvustati seal ka kooliuuenduse teateid välismaalt, eriti Soomest. Kooliuuendusrühm ja selle väljaanne "Kooliuuenduslane", mida ilmus 8-10 numbrit aastas, etendas eesti õpetajaskonna koolituses ja edasiharimises suurt osa.

(Selle väljaande eeskujul hakkas meil 1990. aastal uuesti ilmuma bulletaan-ajakiri "Kooliuuenduslane".)

Õpetajatele edasiharimise kursuste korraldamise kõrval kuulub J.Käisi vastuvaidlemata teenetesse ka õpetajatele uute

õpetamismeetodite alusel süstemaatiliste praktiliste käsiraamatute koostamine ja toimetamine. Eriti oli neid väga olukorras, kus veel paljudel õpetajatel puudus vajalik ettevalmistus töötamiseks uutel kaasaegsetel meetoditel. Pealegi muutusid koolide töötingimused suurel määral, kui 1930ndate aastate algul algkoolide koondamise tõttu kasvas liitklasside arv. (Liitklassid moodustasid siis 2/3 klassi-komplektide üldarvust, maal aga koguni 3/4 klassikomplektidest.) EÕLi pedagoogiline toimkond, mille koosseisu kuulus siis ka J.Käis, otsustas 1931.a. veebruaris anda 2-3 aasta jooksul välja praktilise koolitöö käsiraamatud, pidades eriti silmas tööd liitklassidega. Käsiraamatu peatoimetajaks valiti J.Käis. Aga sellest ettevõtmisest kujunes suurejooneline sari, mis sai nimetuseks "Uusi teid algõpetuses". Sari ilmus 1931-1936. a. neljas jaos ja koosnes 13 metoodilisest käsiraamatust, lisaks üle poolesaja nimetuse tööraamatuid, töövihikuid, tööjuhendite kogu ning saatematerjali, seda paljude autorite osalemisel, sellest suur osa pärines J.Käisi sulest. See sari oli tolleaegses olukorras väga suure abi õpetajatele. Samal ajal ilmus ka J.Käisi üks peateoseid - "Isetegevus ja individuaalne tööviis" (1935).

Kuid Käis leidis, et selleaegne õpetajate edasiharimistöö kandis ikkagi veel juhuslikku iseloomu, eriti pärast Haridusministeeriumi toetuste lõppemist või kärpimist. Käisi algatusel koostati EÕLi pedagoogilise toimkonna poolt õpetajate edasiharimise plaan kolme aasta peale (1938-1940), milleks Haridusministeerium ja vastasutatud Õpetajate Koda ainelist toetust lubasid. Sellest kujunes välja omalaadne õpetajate suveülikool (nii hakatigi seda õpetajaskonnas kutsuma), kus osales 600-700 õpetajat. Töö sellel kursusel oli korraldatud üldiste loengute ja viies ainetetsükli rühmas, mis jagunesid veel 25-27 tööühmeks. Peale üldloengute ja eriala-ainete tundide sisustasid kursusi veel mitmesugused harrastusringid, nagu võõrkeelte, rahvatantsu, võimlemise, käsitöö jt. aladel. Kursuste juhataja oli J.Käis, lektoriteks nimekad vabariigi teadlased, sh. ülikooli õppejõud ning ka Soome haridustegelased.

Kursus kestis suveti kaks nädalat, aga talvisel kursuste vahelisel perioodil tuli osavõtjatel iseseisvalt edasi töötada, nii vastavat erialast kirjandust uurides kui ka oma kooli praktikat analüüsides ning kirjutada vastavad tööd. 1940. aastal loeti selle suveülikooli lõpetanuks 530 õpetajat, kes olid vähemalt kaks-kolm aastat kursusest osa võtnud.

Selle 1938.-40. aasta kursusega (suveülikooliga) pandi alus õpetajate iseseisvale uurimistöö ja koolipraktika

*Ratad* ühendamisele, mida on õigustatult peetud 1960. aastate *taasalus-  
elutajaks* õpetajate süstemaatiliste pedagoogiliste uurimistöö kursuste ja nende baasil 1970. aastal asutatud ning praegugi tegutseva Ühiskondliku Pedagoogika Uurimise Instituudi (ÜPUI) eelkäijaks.

Seni on olnud ~~jutt~~ ikka õpetajate ettevalmistusest 6klassilisele algkoolile, ühtluskooli põhilülile, nagu seda ette nägi Avalikkude algkoolide seadus. Avalikkude keskkoolide seadus, mis Riigikogu poolt 7. detsembril 1922 vastu võeti (RT 1922, nr.155/156) ütleb, et keskkooli õpetajaks võivad olla isikud, kes on lõpetanud kõrgemas õppeasutuses kursuse ning omandanud keskkooli õpetaja kutse *Ratad* vastava aine õpetamiseks (paragr. 55). Keskkoolide seaduse hilisemad muutmised ei ole siin põhimõttelisi muudatusi toonud. Keskkooliõpetajad, v.a. muusika, kunsti jm erialadel, said üldpedagoogilise ettevalmistuse Ülikooli filosoofia teaduskonnas, kus oli pedagoogika ja psühholoogia professor (prof. P.Pöld, prof. K.Ramul jt), aga praktilise ettevalmistuse õpetajakutseks said Ülikooli juures asuvas ~~didaktilis-metoodilises~~ *Ratad* Seminaris, mille juhatajateks olid prof. P.Pöld (1923-1930), prof. K.Ramul (1930-1936) ja prof. G.Rägo (1936-1940) ning õppejõududeks *misneel* Ülikooli õppejõud. Üksikasjalikum kord keskkooliõpetajate kutse omandamise kohta sätestati Haridusministeeriumi vastavate määrustega.

Pedagoogiline ettevalmistus Tartu Ülikoolis seisnes peamiselt pedagoogika ajaloo, klassikalise kasvatusteaduse ja psühholoogia, sh. ~~eriti~~ sel ajajärgul suure tähelepanu omandanud eksperimentaalpsühholoogia tudeerimisega. Didaktilis-metoodilises Seminaris tegeldi didaktika üldpõhimõtete ja ~~eriala-ainete~~ *Ratad* metoodika õppimisega, mis aga oli üsna kaugel kaasaegsetest kooliuuenduslikest didaktilis-metoodilistest ideedest. J.Käisi ilmselt ei rahuldanud keskkooli- (gümnaasiumi-) õpetajate didaktilis-metoodiline ettevalmistus. Ta konstateeris teatud pettumusega, et keskkooli jäi kooliuuendusliikumise üldiselt kõrvale. Gümnaasiumiõpetajate II kongressil (mais 1931) võimaldati esineda ka J.Käisil, kes sel ajal täitis Paldiski gümnaasiumi direktori kohuseid. Oma ettekandes "Töökooli ideed ja kuju gümnaasiumis" käsitles Käis töökooli põhimõtteid, nagu õpilaste isetegevus, individuaalne tööviis, kirjalikud tööjuhatused, õppetöö eluligiduse nõue, õpetaja osa tunnis, samuti mõistis tihukka endisaegsete sunni- ja hirmumeetodite kasutamise, ~~keskkoolis~~. Aga need Käisi mõtted ei leidnud kongressil suure enamuse poolt heakskiitmist. Sealt poolt *Ratad* väideti, et kooliuuenduse ideed, nagu individuaalne tööviis ning kirjalike tööjuhatusete kasutamine õpilaste iseseisvas

töös klassis jne võivad ehk sobida kasutamiseks algkoolis, aga mitte keskkoolis. Samuti pooldasi kongressil enamuse endiselt ranget karistamise ja eksamite süsteemi. Teatud määral toetasid J.Käisi esitatud ideid H.Roos, P.Treiberg (P.Tarvel) ja J.Nuut (vt. ülevaade kongressist "Kasvatus" 1931, nr.5).

J.Käis reageeris gümnaasiumiõpetajate II kongressi järel artikliga "Kas tagasi keskaja poole?" ("Õpetajate Leht" 1931, nr.20), kus ta ründas teravalt tsaariaegseid igandeid keskkoolis. Ta kirjutas, et ajal, mil algkoolis otsiti uusi teid ja püstitati uusi ajakohaseid kasvatuslikke eesmärgi, tallati keskkoolis vanu radu. Ta väitis seal, et meie algkoolide tase on tunduvalt tõusnud, millist tõsiasja ei saa salata ka ägedamad kooliuuenduse vastased. Kuid keskkoolis põeb sisemist kroonilist tõbe iganenud tööviiside ja kasvatusmeetodite küttes. Ja Käis ei jätta siinjuures märkimata, et sellist pedagoogilist "tarkust" oli veel kuulda ülikooli läheduses. Kuid ta mõnab ühtlasi, et keskkoolide/gümnaasiumide hulgas on siiski ka rõõmustavaid näiteid. Keskkooli "kriis" on tema arvates lahendatav moodsate õpetus- ja kasvatusmeetoditega. Sestap tuleb koolitegelastel tõsiselt tutvuda kaasaegse pedagoogikaga. Nii siis - "mitte tagasi keskaja poole, vaid edasi uutel kasvatuslikel radadel töökooli poole", hüüab Käis.

J.Käisi võitlusrikas elutöö oli pühendatud koolile ning ühtlasi õpetajate koolitamisele. Johannes Käis kannab meie kooli ajaloos teenitult õpetajate õpetaja austavat nimetust.

*Ferdinand Eisen*  
Ferdinand Eisen

Sept.-okt. 1995